

Андрій Артеменко

МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО І КРИЗА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

У статті аналізуються процеси взаємодії локальних культур в умовах глобалізації. Розглядається вплив політики мультикультуралізму на організацію системи взаємодії культур. Культурні, соціальні та економічні розбіжності визначені як умови мультикультуралізму.

Ключові слова: глобалізація, мультикультуралізм, міжкультурна взаємодія, культура, ідентичність.

Artemenko A. Network society and crisis of multiculturalism

The processes of the local cultures cooperation are analyzed in this article. The author investigates the multicultural policy influents on the cultural engagement management. The author determines the cultural, social and economical differences between the localities as the conditions of multiculturalism.

Keywords: multiculturalism, globalization, cultural engagement, culture, identity.

Артёменко А. Сетевое общество и кризис мультикультурализма

В статье анализируются процессы взаимодействия локальных культур в условиях глобализации. Рассматривается влияние политики мультикультурализма на организацию системы взаимодействия культур. Культурные, социальные и экономические региональные различия определены как условия мультикультурализма.

Ключевые слова: глобализация, мультикультурализм, межкультурное взаимодействие, культура, идентичность.

Проблема пошуку нової системи відображення міжкультурної взаємодії, що водночас зберігає все різноманіття культурних форм і їх взаємного впливу, пов'язана з утворенням принципово нової моделі соціальних контактів, яка уникає лінійного підпорядкування і гомогенізації культур. Взаємини культур в умовах глобалізації будуються за принципом роботи мережі електронних комунікацій, а не механічної чи кібернетичної системи, як це бачилось ще в середині ХХ століття. “Мережа – це полімагістральна структура, де комунікація відбуваєть-

ся за прикладом стільникового багатоканального зв'язку [2, с. 63]”, а тому вона не може бути зведена до наявності одного єдиного елементу, що визначає її стійкість і тривалість. Саме це розуміння принципу організації соціальної і міжкультурної взаємодії було покладено в основу ідеології мультикультуралізму.

Мультикультуралізм – це ідеологічна доктрина, яка покладена в основу соціальної політики держави, що визнає і забезпечує право громадян держави зберігати і розвивати специфічні культурні особливості національних громад. Це певна модель соціального конструювання, яка може бути віднесена до прояву зростаючого тотального контролю держави за власним населенням. Розгортання цієї тези М. Фуко про тотальність державного контролю (від освіти до тюрем) в теоретичному плані відбулось у роботах Б. Андерсона, Е. Гобсбаума, С. Холла, М. Гроха, які обґрунтували штучне утворення колективної ідентичності, її „конструювання” та „перереформатування” залежно від потреб сьогодення.

Розробка ідеології мультикультуралізму як системи відображення мережевої природи сучасних соціальних стосунків триває майже чверть століття. Соціальні стратегії, зміст і форми реалізації політики мультикультуралізму були різнобічно опрацьовані в роботах Б. Баррі, А. Грегга, В. Кімліки, Д. Месона, В. Менські, Ч. Тейлора. Ці автори подають мультикультуралізм як різноманіття моделей міжкультурної та міжетнічної взаємодії в Західному ліберально-демократичному суспільстві. Разом з цим мультикультуралізм подається як політика подолання монокультурності суспільства, переборення практики асиміляції як головного інструмента інтеграції прийдешніх культур у Західних суспільствах. Але практична реалізація доктрини міжкультурної взаємодії виявила суттєві проблеми політики мультикультуралізму – негативну реакцію традиційних культурно гомогенних суспільств. Суперечливість форм реалізації політики мультикультуралізму, соціальні конфлікти та правові протиріччя привернули увагу не тільки західних, але й вітчизняних та російських дослідників, серед яких В. Малахов, М. Тлостанова, В. Антонова, Е. Павлова, Л. Нізамова, В. Галецький.

Констатація кризи політики мультикультуралізму на початку 2000-х років у країнах Євросоюзу та США вимагає ретельного дослідження соціально-політичних витоків та соціально-філософських обґрунтувань ідеологічної доктрини полікультурного суспільства. В умовах розвитку українського суспільства аналіз і оцінка доктрини мультикультуралізму надає можливість уникнути помилок, що

пов'язані з механічним перенесенням західних соціальних практик на вітчизняні терени, та запобігти неприродній модернізації українського соціуму.

Наявність багатонаціональної спільноти громадян держави автоматично не призводить до виникнення і конструктивного застосування політики мультикультуралізму, оскільки така політика потребує певних історичних та соціально-економічних умов. До чинників формування мультикультуралізму слід віднести: 1) перехід від розвиненої індустріальної до інформаційної економіки, 2) високу інтенсивність міграційного потоку до країни, 3) особливий статус мігранта та культурну сегрегацію суспільства. Отже, необхідні умови для виникнення політики мультикультуралізму вперше склались лише в двох регіонах світу – Північній Америці (США, Канада) та Західній Європі. Специфіка розвитку цих регіонів заклала принципові схеми доктрини і практики мультикультуралізму.

Як політична доктрина мультикультуралізм склався в умовах тотальної трансформації світового співтовариства внаслідок переходу на нову модель інформаційної економіки, активізацію процесів глобалізації, що пов'язані з посиленням руху капіталів, товарів, послуг та робочої сили. Як ідеологія він з'явився в умовах краху біполярної світової системи і поразки комуністичної ідеології. Політико-правовим і філософсько-правовим підґрунтям мультикультуралізму є розвиток ідей правового лібералізму, традиційно впливового в західних країнах.

Мультикультуралізм – це, за визначенням Брайана Беррі і Пола Келлі, “політична філософія”, що вкотре претендує змінити світ, керуючись новим його розумінням [4, с. 5]. Як “політична філософія”, мультикультуралізм має свої джерела й складові частини, являє собою комплексну оцінку соціальної й політичної реальності й вступає у найбільш несподівані й заплутані відносини з іншими політичними доктринами.

У теоретичному плані нова “політична філософія” спробувала відійти від концепції конфлікту культур і цивілізацій на підставі ліберального принципу терпимості до іншої системи цінностей. Це передбачає однорівневий зв'язок (без поділу на вищі і недорозвинені, центральні і периферійні) різноманітних культур, уявлення про різноманітність і строкатість культурного простору.

Сучасна система комунікацій і інтенсивність обміну інформацією створює простір інформаційних потоків. “Простір інформаційних потоків” – введений М. Кастельсом термін, що характеризує технічну можливість організувати одночасність існування множинності со-

ціокультурних практик безвідносно до їх географічної чи культурної прив'язки. Соціальна взаємодія полікультурного суспільства, як мережа, передбачає значно складнішу морфологію, ніж всі попередні її теоретичні конструкції, оскільки тут принципово інший рівень організації контактів всіх елементів не на рівні ієрархічних блоків, а на рівні вузлової взаємодії. Вузол мережі – це перетин декількох різнорівневих з'єднань, який може змінювати напрям потоку інформації, здійснювати його кодифікацію, створювати просторове і часове поєднання символічних рядів інформації. Смысл і функція “простору потоків” залежить від перетину локальних мереж інформації та їх наповнення” [1, с. 414], тобто від утворення вузлів з'єднання.

Традиційне розмежування культур за територіальними і історичними ознаками перетворились на одне з плоскіньних з'єднань мережевого простору. Ці ознаки не втратили актуальності, але змінили свій вплив на структуру міжкультурної взаємодії, посиливши її дискретність, ситуативність форм та багатовекторність контактів. Нова комунікативна система трансформувала традиційні часові і просторові межі культур, тобто, культурна комунікація вже не мислиться як фізичне зіставлення або перенесення місця. Разом з цим під'єднанням до інформаційного простору локальні культури перетворюються на організаторів інформаційних потоків, що змінюють традиційний простір географічного місця локальності.

У модерній соціальній філософії такий зв'язок розумівся як ієрархічно організована статична структура, але в умовах інформаційного суспільства мережева система міжкультурної взаємодії набула рухливих форм, які функціонують у горизонтальній площині. Ця рухливість передбачає децентралізацію: 1) керування комунікативними процесами, 2) згуртування ресурсів, 3) процесів координації. Мережева система – це відкрита множинність, де кількість діячів не обмежується, а кожен з вузлів мережі може розглядатись як новий початок структури мережі.

Мережева система міжкультурної взаємодії передбачає наявність рухливих адаптаційних форм її організації. Мережа передбачає одночасність розвитку вузлів та їх оточення, а не прищеплення різних культур до єдиного уніфікованого взірця. ***Еволюція мережі – це одночасне взаємне втручання та реструктуризація всіх її компонентів, а не адміністрування принципів ставлення різноманіття культур до якоїсь обраної базової культури.***

Виникнення ідеології мультикультуралізму відповідало концепції мережевого суспільства. Навіть хронологічно вони з'явилися одно-

часно і мають спільні засновки. Але згодом мультикультуралізм перетворився на спробу рекомбінації культурних форм і практик, намагання звести різноманіття типів організації життєдіяльності до єдиної форми. Мультикультуралізм як ідеологія спрямований на практичне застосування і корекції суспільства, відповідно до своєї доктрини. За визначенням Е. Саїда, мультикультуралізм перетворився на ліберальну модель контролю колись колонізованого світу [3, с. 14]. Його зовнішня толерантність та підкреслена політична коректність більше нагадують усвідомлення неможливості проведення широкомасштабної експансії колоніальних часів. Це – “ілюзія доброзичливості”, “запаморочлива риторика самовихвалянь”, яка тільки підкреслює головну ідею західного світу: “ми – найкращі, ми приречені бути на чолі, ми – за свободу і порядок” [3, с. 19].

Криза політики мультикультуралізму, про яку одночасно заговорили на початку 2000 років С. Хантінгтон, А. Негрі, В. Кімлика, В. Іноземцев, пов’язана зі спробою повернення до ієрархічної моделі соціального управління, яка передбачає використання двох системних тріад: **цінності, права, суспільна субординація** та **нація, держава, громадянство**. Кожна з цих тріад зазнала значних руйнацій в умовах мережевого суспільства. Наприклад, декларація ліберального гасла толерантності та рівнозначності систем цінностей вимагала однакової значущості ісламських і християнських соціальних практик у полікультурному суспільстві. Але традиційна вкоріненість європейських та американських соціальних практик у системі християнських цінностей визначала їх домінування над іншими культурними практиками. Тому перше десятиліття історії мультикультуралізму демонструвало зміщення акцентів з ідеї ліберально-демократичних цінностей рівності всіх систем до ідеї християнських ліберально-демократичних цінностей як підґрунтя побудови вільного демократичного суспільства. Відбулася типова підміна понять на рівні формування офіційної (ієрархічно вищої) ідеології.

Мережеве суспільство передбачає соціальну сегментацію, дроблення великих культурних локальностей, можливість множинної ідентичності й одночасної комунікації в різних мережах. Але традиційна система соціального менеджменту, яка застосувала ідеологію мультикультуралізму, здійснює не мережеву сегментацію, а сегрегацію суспільства за ознакою ступеня прийняття культури і соціальної практики домінуючої культурної більшості. Як відзначає Н. Глейзер, “мультикультуралізм – це ціна, яку Америці доводиться платити за її нездатність або небажання інкорпорувати в себе афроамериканців

на тих же принципах і тією самою мірою, у якій вона вже інкорпорувала безліч інших груп” [5, с. 91]. Слід погодитись з висновками дослідників постколоніалізму щодо розуміння мультикультуралізму як політичної ідеології традиційних суспільств з високим ступенем расової сегрегації, які ґрунтуються на розумінні меншовартості чужих культур. Ілюстрацією цього твердження може бути введення в офіційну демографічну статистику Франції додаткової характеристики – “натуралізовані французи”, яка доповнила традиційний поділ на французів і іноземців, які визначались за місцем походження. Мультикультуралізм проявився як “недо-визнання” рівності осіб, що вважають себе французькими громадянами. Їх не визнали французами навіть після проходження процедури натуралізації, закріпивши за ними спеціальний статус.

Мультикультуралізм як соціальна політика держави має орієнтуватись на чіткі процедурні рамки правового статусу особи. Оскільки це державна політика, то визначення громадянської приналежності людини та залучення її до економічних, соціальних і політичних процесів принципово важливе. І в цьому аспекті мультикультуралізм відтворював ідею мережевої системи суспільства через практику подвійного громадянства, статусу біженця, осіб, що прибули на постійне проживання і т. ін. Але ці практики суперечать традиційній ієрархічності стосунків модерної національної держави і громадянина. Ієрархічність стосунків передбачає отримання від держави певних прав в обмін на виконання визначених зобов'язань. Тому отримання мігрантами соціальної допомоги від держави потребує відплати у вигляді участі в соціально-економічних процесах, визнання системи цінностей автохтонної спільноти і згоди на корегування прийдешньої культури. Тобто фактично мультикультуралізм походить від мережевої структури соціуму, але не може змиритись із фактом відмови іммігрантами від натуралізації, створення в державі самодостатніх етнокультурних спільнот іммігрантів.

Криза мультикультуралізму пов'язана з принциповим протистоянням концепцій мережевого суспільства та ієрархічного. Через рівнозначність систем цінностей для мережевого суспільства виникає криза ідентичності традиційного суспільства. Мультикультуралізм “розкриває” націю як гомогенну спільноту для комунікації і можливості прийняти чужорідні елементи до свого культурного простору. Інтегративні моделі глобалізації привабливі можливістю залучитись до всесвітньої мережі споживання, доступу до мобільності, але наслідками цього стають руйнація культурно-гомогенного суспільства,

звичної системи соціального, політичного і економічного контролю.

Таким чином, криза мультикультуралізму – це результат конфлікту між новими умовами глобалізованого світу і традиційними формами соціальної організації, новими формами солідарності і традиційною етнодержавністю, мережевою плоскіною багатоканальністю соціальних взаємин і намаганням ієрархічного структурування мережевих стосунків. Політико-правове протиріччя мультикультуралізму проявилось як зіткнення двох напрямів лібералізму: лібералізму рівності і лібералізму відмінностей. Лібералізм рівності – початок мультикультуралізму, проголошення однакових прав для всіх в суспільстві. Але традиційне, сегреговане суспільство, ієрархізована система політичної і соціальної сфер потребувала зміни акцентів мультикультуралізму з рівності всіх на формалізацію прав на відмінність. Мультикультуралізм як соціальна політика в західному суспільстві перетворився на встановлення, конкретизацію і нормативне закріплення прав на відмінність. Разом із переходом від ліберально-демократичних цінностей до християнських ліберально-демократичних, встановленням особливого проміжного громадянського статусу представників нетрадиційних культур, формальними обмеженнями міграційних процесів мультикультуралізм перетворився на практику соціальної корекції, соціальну технологію, яка конструює потрібну ідентичність, знімає соціальний конфлікт за допомогою моделювання однотипних націоналізмів. За таких умов, Європа в новому статусі перетворюється на гомогенну культурну спільноту, де національні, соціальні, політичні, державні практики країн-членів ЄС зазнають певної уніфікації, а їх індивідуальність залишається символічним культурним маркуванням різноманіття.

Політика мультикультуралізму – це спроба примирити традиційну систему організації суспільства з новими реаліями інформаційної економіки, мережевого принципу об'єднання в спільноту, за яким не вимагається бінарного вибору “чи-чи”, а більш прийнятна ситуація “і-і”.

Література:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. О. Шкаратана – М. : ГУВЭШ, 2000. – 608 с.
2. Назарчук А. В. Сетевое общество и его философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопросы философии. – 2008. – № 7. – С. 61-75.
3. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Саїд Е.; пер. з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал – К. : Критика, 2007. – 608 с.

4. Barry B. Second Thoughts – and Some First Thoughts Revived / Barry B. // Multiculturalism Reconsidered. “Culture and Equality” and its Critics. – Oxford: Polity Press, 2002. – P. 204-238.
5. Glazer, N. We Are All Multiculturalists Now / Glazer N. // Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1997.
6. Huntington S. Who We Are ? The Challenges To America 's National Identity. / Huntington S. – New York : Simon and Schuster, 2004.
7. Kymlicka W. Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights / Kymlicka W. – Oxford : Oxford University Press, 1995.

Стаття рекомендована до друку ухвалою кафедри культурології Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 9 від 10.12.2010 року